

نەخۆشى سېل

نەخۆشى سىل چ جۆره نەخۆشیهكە؟

- سىل بریتیه له باکتریای مايکوباکتەر یۆم توبیرکولوسیس **Mycobacterium tuberculosis** که ئەم نەخۆشیه تووشکەرە دروست دەکات، به گشتی ئەم نەخۆشیه له سیههکاندا خۆی نیشان دەدات.

له فنلاندا سالانه نزیکه 300 حالتهی تازهی سىل دەدۆزێتهوه. پینچ یهکی ئەم حالهتانه هی کهسانن که له دهرمهوی فنلاندا له دایک بوون، رێژهی ئەم کهسانه لهم سالانهی دوايهدا که بهم نەخۆشیه تووش بوون له بهرزبوونهوهدا بووه. له هاوولاتیانی له دایک بووی فنلاندا زۆریهی ههرمزۆری نەخۆشەکان کهسانی بهسالچوون که له مندالیانهوه تووش بوون، و کهسانی بهکارهینهرانی ئەلکحول و ماکی گێژکەر و له باری کومه لایهتیهوه گۆشهگیرن. زیاتر له چواریهکی حالهته تازهکانی سىل له ناوچهی پاتیهخت دەدۆزێنهوه. سىل لهناونهچوه، بهلکوو دهبيت زۆر به جدديهوه وهك نەخۆشیهك چاوی لێ بکری.

سىل دهتوانیت له شوینی تریشدا له بهدنی مرؤفدا دهریکهویت بۆ نمونه له غودهکاندا، له ئیسفاندا، له ئەندامهکانی میز وجنسد، له ئەندامهکانی ناومهوی لهشدا، له سیستمی عهسهبی ناوهندی، له پینستدا ویان وهك تووشکهریکی گشتی خۆی نیشان بدات. سىل ئیستاش له جیهاندا بهربلاوه. سالانه ههشت میلیون کەس تووش دەبن و دوو میلیونیش پێی دەمرن. نەخۆشی سىل زۆرتر له وولاتانهدا خهلك تووش دهکات که بهگشتی همژارن، دانیشتوانی زۆرن و ئیبیدیمای هیف (HIV) ی تیدایه. له روسیا و ولاتانی بالتیک ژمارهی نەخۆشەکانی سىل له دهیهی 1990دا دوو بهرابهر بووهوه.

له رینگهی پشکنینی رهنگی بهلغهمهوه باکتریاکانی نەخۆشی سىل وهك چیلکه ودار دهبینرین.

چۆن تووشى سىل دەبىت؟

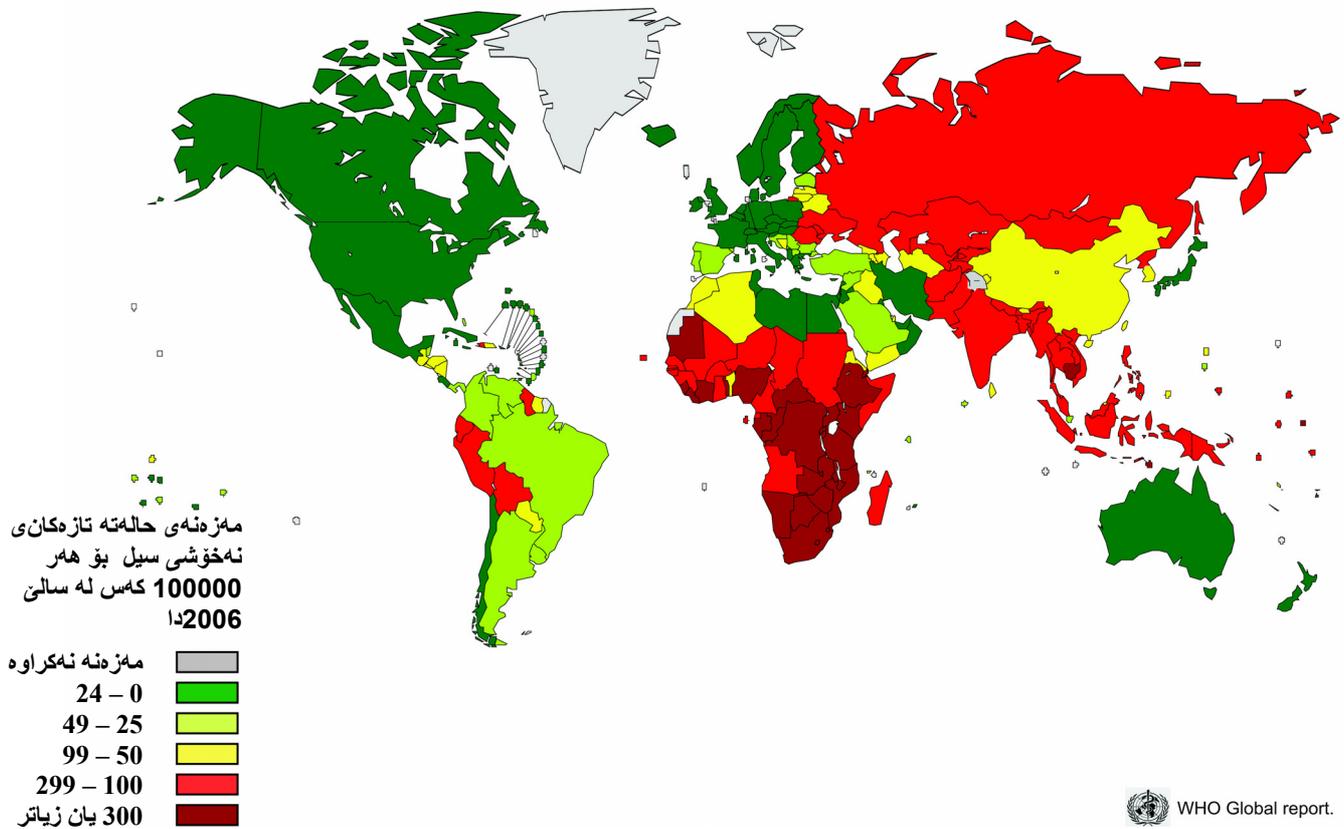
- مەرجى تووش بوون ئەۋەپە كە كەسەكە نەخۇشەكە بگرئ.

كەسانەشە كە بەگشتى كۆنناكتى نزيك و دريژماۋەيان لەگەل نەخۇشەكەدا ھەپە. لە كۆنناكتى بەرئەكەوتدا مەترسى تووش بوون زۆر كەمە.

مرؤف كاتتەك تووشى سىل دەبىت كە لەگەل كەسانەك كە نەخۇشى سىليان ھەپە لە ھەمان جىگای داخراودا بژى و نىشتەجى بئ. زۆرترين مەترسى تووش بوون لەكاتتەكداپە كە كەسەكان لەپەك مالدأ پىكەۋە بژين و مەترسىكە لەسەر ئەۋ

3

مەزەنەى حالەتەكانى نەخۇشى سىل لە ۋلاتەكاندا

نەخۇشى سىل ھىشتا بەرئەۋە لە جىھاندا. زۆرترينيان لە نەفريقا و ناسيادا ھەپە.

چۆن سىل له كەسىكەۋە بۆ كەسىكى تر دەگوازرىتەۋە؟

- نەخۇشى سىل له رىگەى ھەۋاۋە له كەسىكەۋە بۆ كەسىكى تر دەگوازرىتەۋە.

نەخۇشى سىل بەخراپى نەقلى دەبىت، نىزىك بە سى يەكى ئەۋ كەسانە توش دەبن كە باكتىرىياكانىيان بەردەكەۋى. مەترسى توش كىردى كەسانى تر كەمتر دەبىتەۋە كاتتىك ئەۋ كەسەى نەخۇشى سىلى گرتۈە بە شىۋەى راست ودروست بىكۆكى و باكتىرىا بلاۋنەكاتەۋە و بەخىراپى شۋىنى لىكۆلىنەۋە و چارەسەرى خۇى بىكەۋىت. گۆرىنى ھەۋاى شۋىنى نشىمەن له رىگەى دەرگا و پەنجەرەكردنەۋە، ژمارەى باكتىرىاى نەخۇشەكە ئىجگار زۆر كەم دەكاتەۋە.

ھەموو جۆرە نەخۇشەكانى سىل خەلكى تر توش ناكەن. تەنبا ئەۋ نەخۇشانە كەسانى تر توش دەكەن كە له رىگەى ھەناسەۋە خۇيان توش بوون و بە كۆكەكانىيان، پۆمىنپان، قسەكردنىان يان تەنانەت بە گۆرانى كوتنىان باكتىرىاىەكى چالاكى ئىجگار زۆر له ھەۋادا بلاۋدەكەنەۋە. بۆ نمونە نەخۇشى سىل له رىگەى شت و مەكەۋە توش نابىت، بەلكو كاتتىك نەخۇشى سىل نەقلى دەبىت كە كەسەكە ھەناسە ھەلدەكىشىن له ھەۋاىەك كە باكتىرىاى نەخۇشەكەى تىدا بىت.

شىۋەى كۆكىنى دروست

- روو بە كەسانى تر مەكۆكە.
- دەستەسر بە تۋوندى بگرە بە دەم و لووتتەۋە نىنجا بىكۆكە و بپژمە. نەگەر دەستەسپرت پىن نەبوو، ئەۋ كاتە بە بەشى سەرەۋەى قولى بلوزەكەندا بىكۆكە.
- دەستەسپرەكە فرى بەدرە ناو زىلدانەۋە.
- دەستت بشۇ يان بە مادەى معقم دەست تەعقىم بىكە.

ئايا ھەموو كەسنىڭ كە باكتىرياكانيان بەر كەوتتوۋە توۋشى نەخۋشەكە دەبن؟

- نەخىر، زۆربەى ھەرەزۆرى ئەوانەى كە باكتىرياكانيان بەر كەوتتوۋە ھەرگىز نىشانەكانى نەخۋشەكەيان تىدا دەرناكەوئ.

كاتىكىش بۇ نەخۋشەكى سىلى چالاك گەشە ناكات. مەترسى توۋش بوون بە نەخۋشەكە بۇ مندالى بچوك، بەسالچوو و ئەوانەى كە بەرگىر لەشيان لەبەر امبەر نەخۋشى و دەرماندا لاوازه زۆرتەرە. توۋش بوون بە قايرۆسى ھىف (HIV) مەترسى توۋش بوون بە نەخۋشى سىل نىجگار زىاد دەكات.

ئەوانەى وا باكتىرياي نەخۋشەكەيان بەر كەوتتوۋە و تەندروسىيان باشە نىكەى يەك لە دەى ئەوانە لە ھەموو ژيانىندا، توۋشى سىل دەبن. ئەوانەى باكتىرياكانيان بەر كەوتتوۋە زۆربەى ئەو باكتىريايانە لە بەدەندا بەخەتوۋى دەمىننەوہ (= توۋشبوونى نەخۋشى سىلى خەتوۋ)، ھىچ

5

تا چەندە كوتانى بى.سى.جى. (BCG) گرنگە

- ئەم كوتانە مندالانى بچوك دەپارىزئ.

ھەبىت. ئەمانەش ئەم مندالانەن كە لە مالمەكەياندا كەسكى نىكى تىدا دەزى كە خەلكى ولاتىك بى كە زۆرتىن نەخۋشى سىلى تىدايە وە يان كەسكى نەخۋشى سىلى ھەبوۋىت. ھەرۋەھا مندالانىكى خوار 7 سالانىش دەكوتىت، ئەگەر لەم سالەدا بۇ ماۋەى زىاتر لە مانگىك سەفەرى بۇ ولاتىك كىدبىت كە نەخۋشى سىلى تىدا بلاۋە.

كوتانى بى.سى.جى. مندالانى بچوك لە شىۋە سەختەكانى نەخۋشەكە دەپارىزئ وەك بلاۋوۋنەۋەى نەخۋشى سىل و نىلتىھابى پەردەى مىشك. لە فىلاندا لە پازى 2006ۋە تەنبا مندالانى سەر بە گروپى رىسكى نەخۋشەكە كوتراون. كوتانەكە لە مندالانى تازە لەدايك بوو دەدرىت، كە لە دەورۋەر و نىكىاندا مەترسى توۋش بوون بە نەخۋشى سىل

Jyrki Luukkonen

لە فىلاندا كوتانى سىل واتە بى.سى.جى. تەنبا لە مندالانى سەر بە گروپى رىسكى نەخۋشەكە دەدرىت.

نیشانه‌کانی نه‌خۆشی سیل چۆن؟

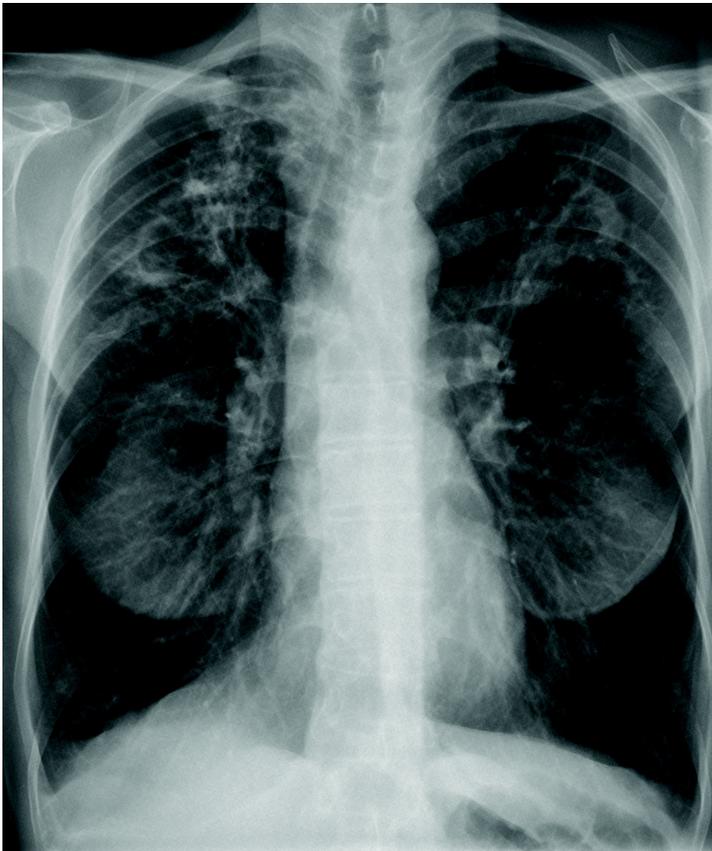
- نیشانه‌کانی نه‌خۆشیه‌که هه‌میشه روون و دیار نین.

- نیشانه‌کانی نه‌خۆشی سیل
- کۆکه‌ی درێژ ماوه
 - به‌لغهم وه‌یان به‌لغهمی خویناوی
 - تا
 - نارەق کردنه‌وه به شه‌و
 - دابه‌زینی باری ته‌ندروستی گشتی
 - هیتلاکی
 - اوازبوون (هاتنه‌ خواروه‌ی کیش)
 - گه‌وره بوونی غوده‌کانی مل

نیشانه‌کانی نه‌خۆشیه‌که به گشتی به خاوی گه‌شه ده‌کهن و له‌وانه‌یه له قوناغه‌کانی سه‌رمه‌تاییه‌وه کهم بن. نیشانه گشتیه‌کانی بریتین له کۆکه‌ی درێژ‌ماوه و به‌لغهم. نیشانه‌کانی نه‌خۆشی سیل که له ده‌روه‌ی سیه‌کاندا بێت به‌گشتی په‌یوه‌ندی به‌ شوینمه‌وه هه‌یه که نه‌خۆشیه‌که‌ی تێدایه.

چۆن نه‌خۆشی سیل ده‌روزرێته‌وه

- له ریگه‌ی وینه‌گرتن به تیشکی لایزه‌ری و پشکنینی به‌لغهمه‌وه.

گرتنی وینه‌ی سیه‌کان به تیشکی لایزه‌ری و پشکنینی ره‌نگی بۆ باکتیریا سیل و چاندن له به‌لغهم‌دا گرنه‌گرتن پشکنین بۆ دۆزینه‌وه‌ی نه‌خۆشی سیل. نمونه‌ی به‌لغهم به گشتی سێ دانه وهرده‌گیرئ، وه به پشکنینی ره‌نگی ده‌رده‌که‌وئ که ئایا نه‌خۆشیه‌که که‌سی تر تووش ده‌کات یان نا. وه‌لامه‌که‌ی له ماوه‌ی دوو رۆژدا به‌ده‌ست دێت. وه‌لامی چاندنی باکتیریا که له ماوه‌ی چه‌ند هه‌فته‌دا ناماده ده‌بیت و له دۆزینه‌وه‌ی نه‌خۆشیه‌که دلنیا ده‌بین. بۆ نه‌خۆشی سیل که له ده‌روه‌ی سیه‌کاندا به پشکنین له شوینی نه‌خۆشیه‌که ده‌کریت که په‌یوه‌ندی هه‌یه به پشکنینی وینه‌گرتن له شوینه‌که و نمونه‌ش له سیلولی ئه‌ندامه نه‌خۆشه‌که وهرده‌گیرئ. به زۆری پشکنین له نه‌خۆشخانه‌دا پێویسته بۆ وهرگرتنی نمونه‌ی پێویست له نه‌خۆشیه‌که و جیاکردنه‌وه و ناسینه‌وه‌ی نه‌خۆشی سیله‌که له ئه‌گه‌ری نه‌خۆشی تر.

نآلوگۆر له سیه‌کاندا به‌هۆی نه‌خۆشی سیله‌وه: له به‌شی سه‌ره‌وه‌ی سیه‌کاندا له ناو سیه‌که‌دا و ریچه‌که سیه‌کان نه‌و نآلوگۆرانه‌ن که به‌سه‌ریاندا هاتوه.

چۆن نەخۆشى سىل چارەسەر دەكرت؟

- بەدەرمان.

جياكراومدا ئەنجام دەدرت. مەترسى توش كرنى كەسانى تر بە شىوہى ناوہنجى لە ماوہى دوو يان سى ھەفتەدا نامىنى. چارەسەرى نەخۆشى سىل كاتتىك زور كاريگەر دەبى كە ئەو دەرمانانەى ديارى كراون لەماوہى چارەسەرىكەدا دەبى بە رىك و پىكى بەكاربەئىرنىن.

نەخۆشى سىل بە چارەسەرى دەرمان چاك دەبىتەوہ. چارەسەرىكە بە گشتى بە چەندىن دەرمان پىكەوہ ئەنجام دەدرت و بۆ ماوہى 6-12 مانگ دەخايەنى. كەسنىك كە نەخۆشى سىلى ھەيە و كەسانى ترى لىوہ توش دەبن چارەسەرىكەى لە سەرتادا لە نەخۆشخانەدا لە ژورىكدا

Jyrki Luukkonen

نەخۆشى سىل لەرىگەى 3-5 دەرمان پىكەوہ چارەسەر دەكرت.

ئايا مەترسى ئەوہ ھەيە كەسە نرىكەكانم توشى نەخۆشىكە بىن؟

- ئەگەرى نەخۆش كەوتن ھەيە.

بگرن. مندالان لە نەخۆشخانەدا دەپشكىندىرنىن. ئەگەر لەم لىكۆلىنانەوانەدا نەخۆشى سىل دۆزراپەوہ، ئەوا يەكسەر چارەسەرى دەرمانيان بۆ دەنووسىن. بۆ مندالان ئەو كەسانەى كە توانابى بەرگرىان لاواز بووہ چارەسەرى دەرمانى بەرگرىان پى دەدرن. كەسانىكى تر كە باكترياكەيان وەرگرتىن لە رىگەى وىنەكرتن بە تىشكى لىزەرى ھەموو شەش مانگ جارىك بۆ ماوہى 1-2 سال لەژىر چاودىرىدا دەبن. ئەگەر نىشانەكانى نەخۆشىكەيان تىدا دەرکەوت چ ئەو كاتەى لە ژىر چاودىرىدان چ دواى ئەوہ، پىويستە خۆيان دەستپىشخەر بن وداوا بكەن بۆ ئەوہى لە بىكەى تەندروستىدا بخرىنە ژىر پشكىنەوہ.

نرىك و دەورەبەرەكانى كەسى نەخۆشى سىل (خىزان، ھاوالەكان، قوتابخانە، خويندن، كار، سەرگەرمىەكان) لە رىگەى دىمانەوہ پرىسپار دەكرت، چونكە لە دەورەبەر و نرىكى كەسەكە لەوانەيە كەسانىك توش بووبىتن يان كەسنىك ھەبىت كە نەخۆشەكە خۆى لىوہ توش بووبىت. بەم شىوہىيەى كە وەك پىي دەگوتىن بە لىكۆلىنەوہى كۆنتاك ھەول دەدرت كە بەر بە بلابوونەوہى نەخۆشىكە بگىرن بۆ ئەمەش كەلك لە ياساى نەخۆشى توشكەرەكانەوہ وەردەگىرن. ئەو كەسانەى كە نرىك و لە كۆنتاكتان لە لەگەل نەخۆشەكەدا بانگ دەكرىن بۆ پشكىنىن دوكتور و بە بىكەى تەندروستى كە وىنەى تىشكى لىزەرى سىەكانيان بۆ

ئايا چارەسەر كوردنى نەخۆشى سىل بە پارەيە؟

- چارەسەر يەكە بۇ نەخۆش بە خۇرايىە.

سەبارەت بە نەخۆشى سىل، خۆت داوا بەكە يان راوئىزى كەسەكە بەكە كە نىشانەكانى نەخۆشى ھەيە، بۇ ئەنجام دانى پشكىنن و چارەسەر كوردن.

پشكىننەكانى نەخۆشى سىل، دەرمانەكان، چارەسەر لە نەخۆشخانەدا و خستتە ژىر چاودىر يەوہ بۇ كەسى نەخۆش بە خۇرايىە. بۇخۆت لىپرسراوى لە تەندروستى خۆت و كەسانى نزيك و دەوروبەرت. ئەگەر گومانەت لادروست بوو

Jyrki Luukkonen

زانىارى زياتر:

www.filha.fi

www.heli.fi

www.thl.fi

www.stoptb.org

پسپورى ئەم نامىلكەى رىننوينىە: Iiris Rajalahti
بەر ھەمەينانى ئەم نامىلكەيە بە ھاوكارى لەگەل وەزارەتى ناوخۆ ئەنجام دراوہ.

www.heli.fi

Heli

رىننوينى نەقابەى ھەناسە ھىلى (Heli) Hengitysliitto

Oltermannintie 8 PL 40, 00621 Helsinki

تەلەفون: 020 757 5100 فاكس: 020 757 5000

info.heli.fi